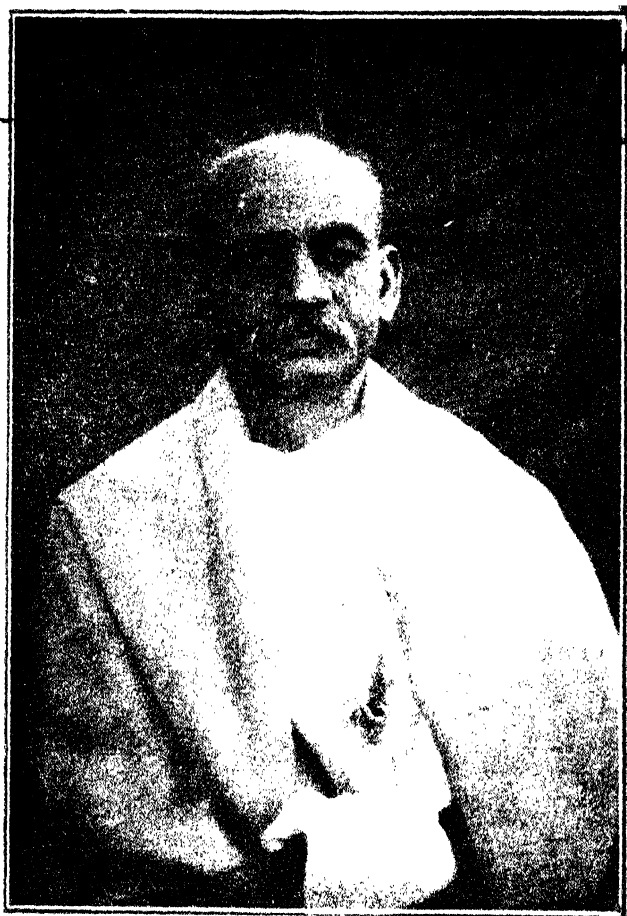

જેડતની ખરાબી

૧૫૧૫૬

“જેડત કરીને દુઃખ વેઠે ને બાલીમતી લાતો ખાય એતી મને
મ આવે છે. ને મને થાય છે કે જેડતને રોકડા મરણી ઉભા કરે,
ઉચે માથે ફરતા કરે એરડ કરીને મરે તો માફે શબ્દે સદેશ માનું.”

વલ્લભભાઈ

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોર્પોરેશન વિભાગ]

અનુક્રમિક ૧૫૧૫૬ સર્વિક

પુસ્તકનું નામ ખેડૂતની ખરાબી

વિતરણ ત્રે ૨ ૨૫.૧૧૨

હું ગુજરાતના ખેડૂતની રોગગમાં અને આરોગીમાં સ્વતંત્રતાની
 હવે પૂરવા માગું છું.

X

X

X

સરકાર શી ચીજ છે ? કોઈએ દેખી હોય તો ક્ષતાયોતી !
 હું તો દેખતો નથી કારણ તે ભૂત જેવી છે. સરકાર એટલે કાણ ?
 સરકાર એટલે મામલતદાર ? ફોજદાર કે તલાટી ? કે પટેલ ? કે
 વેહીયો ? આ બધા મળીને સરકાર બનેલી છે. એટલે એનો ક્યાં
 પત્તો લાગે ? કોઈ એક વ્યક્તિ નથી એટલે આપણે કોને સરકાર
 માનીએ ? આપણે પોતે જ ભ્રમથી અમુક એક જણને સરકાર
 માનીએ છીએ, અને પછી તેનાથી ડરીએ છીએ તેથી હું તમને કહું
 છું કે તમારો ભ્રમ મુક્કે ડર કાઢી નાંખો. તમારે ડરવાનું શા માટે
 હોય ? તમે કોઈની ચોરી કરી નથી. તમે લુંટકાટ કરી નથી. મારામારી
 કરી નથી.

X

X

X

આ રાજ્યમાંથી ઇન્સાફ મોં સંતાડીને નાશી ગયો છે.

વલ્લભભાઈ

ખેડૂતની ખરાબી

લેખક
મોહનલાલ કામેશ્વર પંડ્યા

“આ ધરતી ઉપર જો કાઠને છાતી કાઢીને ચાલવાનો
અધિકાર હોય તો તે ધરતીમાંથી ધનધાન્ય પેદા કરનાર
ખેડૂતનેજ છે.”

“વલ્લભલાલ”

કિંમત ૦-૧-૦

પ્રયોજક:
કેશવલાલ નમીનદાસ સાહુ

પ્રકાશક:

એસ. જે. શાહ.

મોદલપુર—અમદાવાદ

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

ખેડૂતના એમના (વલ્લભભાઈના) નિરવધી પ્રેમની અંદર એ
ભાવના રહેલી છે. એઓ વારંવાર કહી સંભળાવે છે.

કણખી કેડે કોઠ કણખી કોઠ કેડે નહિ

ઓ ખેડૂત તું ખરે જગતનો તાત મળાયો

એ વચનને એઓ અક્ષરશઃ સત્ય માને છે. અને વારંવાર
સંભળાવે છે કે—

દુનિયામાં ખરો પેદા કરનાર વર્ગ ખેડૂત અને મજૂર છે

બાકીના બધા ખેડૂત અને મજૂર ઉપર જીવનારા છે

આ પેદા કરનારાઓની સ્થિતિ સૌથી ઉત્તમ હોવી જોઈએ.
તેને બદલે તે અધમ સ્થિતી ભોગવે છે.

“ બારડોલી સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ ”

મારે પેટ ખેડૂતોનાં દરદથી ભરેલું છે હું પ્રભુ પાસે રાત દિવસ
એટલુંજ માગ્યા કરું છું કે ખેડૂતોની સેવા કરતાં મારા હાડ પડે.

“ વલ્લભભાઈ ”

આવૃત્તિ પહેલી

ચૈત્ર શુકલ પૂન્યમી

૧૯૪૬

મુદ્રણસ્થાન: ‘વસંત’ મુદ્રણાલય

મુદ્રક: ચીમનલાલ ધશ્વરલાલ મહેતા

વીક્ટોરિય, અમદાવાદ.

ખેડૂતની ખરાબી

કાકા સાહેબનું એક વાક્ય ઘણું યાદ આવે છે. “ હિન્દમાતા પારકાં પાણી ભરે છે ” આ વાક્ય તેમણે તો સૂતરપે લખ્યું, પણ તેનો અર્થ ભારે ઉડો છે હિન્દમાતા એટલે હિન્દુસ્તાનના લોકો; અને હિન્દુસ્તાનના લોકો એટલે ખેડૂતો અને ખેતીના અંગના મજુરો, જે પ્રખેનો ૮૦ ટકા ઉપરનો ભાગ પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રીતે ખેતીના ધંધામાં પડેલો છે તે જ હિન્દુસ્તાનની પ્રખ અત્યારે કંઈ સ્થિતિમાં છે તે તપાસો, તપાસતાં માલુમ પડે છે કે તે પરદેશીઓને ત્યાં વેચાણ છે પરદેશીઓને શું જોઈએ છે તે મુખ્ય વાત અને પોતાને અને પોતાનાં છોકરાંને શું જોઈએ છે તે ગૌણ વાત થઈ પડી છે.

પરદેશીઓને ૩ જોઈએ, કારણ કે ૩ વિના તેમનાં કારખાનાં બંધ થાય અને તેમના વેપારને ઘોઘો પહોંચે માટે હિન્દના ખેડૂતોએ કપાસ ખૂબ વાવવો જોઈએ. ઝીણાં કપડાં બનાવવાં હોય તો લાંબા તારનું સુંવાળું ૩ જોઈએ. ત્યારે તેવું ૩ હિન્દના ખેડૂતો ઉગાડે તે સાફ તેમને તેવાં બીજ પૂરાં પાડે અને તેના અખતરા કરવા ખેતીવાદીનાં ‘ ફાર્મ ’ સ્થાપો. પરદેશીઓને ખાવા ધઉં જોઈએ, બાજરી આવડો તેમને ભાવતાં નથી; ત્યારે હિન્દુસ્તાનના ખેડૂતોને સૂચના આપો કે સારા ધઉં વાવો; ધઉંમાં ગેરનો રોગ આવે છે, માટે તે રોગ ન થાય તે સાફ જેને ગેર ન લાગી શકે તેવાં ધઉંનાં બીજ પૂરાં પાડો અને તેના અખતરા સરકારી ફાર્મમાં કરો. પરદેશીઓને શણ અગર અંબાડો જોઈએ: બંગાળમાં તે સારો થાય છે, માટે ત્યાંના ખેડૂતોને તે સંબંધી સૂચના આપો અને કહો કે શણ વાવવાથી ભાતના વાવેતર કરતાં વધારે પૈસા આવશે. પરદેશીઓને રેશમ જોઈએ; કશ્મીર, બંગાળા વગેરે સ્થળોના ખેડૂતો પાસે તે કરાવો. પરદેશીઓને અળા જોઈએ; બિહારના કિસાનોને સમજ પાડો કે ગળાના વાવેતરમાં

ધણે લાલ છે; અને ન માને તો જરા 'ઠીક ઠીક સમજવો.' પર-
 દેશીઓને તેથી બીયાં જોઈએ, જેવાં કે દીવેલા, અગશી, સરસી, રાષ્ટ્ર
 વગેરે; મૂખં ખેડૂતોને સમજવો કે આવા પાક વાવવાથી રૂપીયાને
 ઢગલો વળશે. પરદેશીઓને જોઈએ ચણા, ડોશી વગેરે; પણ આવી
 નવી ચીજો અલભ્ય ખેડૂતોને તૈયાર કરતાં નથી આવડતી, તેથી ગોરા
 લોક તેના બગીચા કરે અને તેમાં ખેતીના મજુરોને કહો કે આ
 બગીચામાં જાઓ, ત્યાં રોજ સરી મળશે; પોતાના ગામમાં ચાર છ
 આના મળશે ત્યારે ચાહના બગીચામાં બાર ચૌદ આના મળશે અને
 રહેવાનાં મકાન મળશે તે જુદાં, પરદેશીઓને ખાંડ સાકરનાં કારખાનાં
 ચલાવવા છે અને તે મિષ્ટ પદાર્થો આખી દુનીયાને પૂરા પાડવાના
 છે, પણ તે વાસ્તે શેરડી બીટ વગેરે વાવવાનાં અને તેના બગીચા
 કાઢવાના તથા ખાંડ બનાવવાની ફાઈઓ સ્થાપવાની, તેમાં કામ કર-
 નાર જોઈએ; બોલાવો હિન્દના ભૂખે મરતા ખેડૂતો અને મજુરોને,
 અને તેમને વગર ભાડે લઈ જાઓ શીજી, મોરીસીયસ, ગીઆના
 વગેરે સ્થળોએ. ગોરા સિપાઈને ગોમાંસની જરૂર છે; કાપો હિન્દુ-
 સ્તાનનાં મુઝલ દેગેને. પરદેશીઓને ચામડાં જોઈએ, કારણ આખી
 દુનીયાના લોક ઉઘાડે પગે ચાલે તે જંગલી દેખાય છે, તેમને ઢાંકવા
 છે અને તે ઉપરાંત ચામડાની નાની મોટી પેટીઓ, કાચળીઓ,
 ઘોડાનો સામાન, પટા વગેરે તરેહવાર ચીજો ચામડાંની જોઈએ છે;
 જાઓ હિન્દુસ્તાનનાં કતલખાનામાં અને માગી લો જેટલાં જોઈએ
 તેટલાં ચામડાં, પરદેશીઓને ખાવા માખણ, પનાઈ જોઈએ; સ્થાપો
 હિન્દનાં ગામડાંમાં ડેરીઓ, કારણ કે બાપડા ગરીબ લોકો પૈસા વિના
 રીઆય છે, તેમને દુધ માખણના સારા પૈસા મળશે. પરદેશીઓને
 કાગળનાં કારખાનાં સ્થાપવાં છે: જાઓ અને જુઓ હિન્દનાં જંગલો
 જોઈએ તેટલો વાંસનો માવો મળી શકશે અને તે લાવી આપનાર
 જંગલના લોકો પણ તૈયાર છે. મડમોને ટોપીઓ ઉપર પીછાં ધાલવા
 જોઈએ અને સુંવાળા વાળવાળાં જંગલી પ્રાણીનાં ચામડાં ફાટે લટ-

કાવવા જોઈયે; મારો હિન્દુસ્તાનનાં બગલાંને અને લોકડીઓને. પર-
દેશીઓને જોઈયે બટનનાં અને હાથાનાં કારખાનાં વાસ્તે હાડકાં; તો
તે તૈયાર છે, કારણ કે ઉકરડામાં નાંખી દેવા લાયક ચીજના પૈસા
મળશે. લડાઈ લડવામાં ગરીબ ખેડૂતો ભરતીમાં આવવા જોઈયે;
ગામડાંમાં જઈ મૂર્ખાઓને સમજાવો કે ખેતર ખેડવા કરતાં અને
ઢોર ચારવા કરતાં લડાઈમાં લડવાના કે ખીજ પરચુરણ કામમાં
સારા પૈસા મળશે. પરદેશીને રાજ્ય ચલાવવા કારકુનો જોઈયે; ત્યારે
લણાવો તેમને અંગ્રેજી ભાષા.

આતું લખતાં કાંઈ પાર આવે ખરો ? ટુંકામાં સાર એટલોજ
કે આપણે પરદેશીઓ વાસ્તે જ જીવીએ છીએ. પરદેશીઓએ આપણને
પૈસાની લાલચ બતાવી અને આપણે ખેતીના પાક વેચ્યા, ખાવાનાં
દુધ માખણ વેચ્યાં, ઢોર વેચ્યાં; તેમના કહેવા પ્રમાણે ખેતીમાં ફેરફાર
કરી તેમને જોઈતા પાક ઉપજાવ્યા, વડોણાં કાઢીને તેમની ડેરીઓમાં
દુધ ભરી આવ્યા, તેમના ચણા, કૌશી, ખાંડ, માટે ગળીના
બગીચામાં ધરખાર છોડી મજૂરીએ ગયા, અને દેશ છોડી પરદેશ પણ
ગયા; પરદેશીઓની મરજી પ્રમાણે વેપાર કરી તેમના દલાલ બન્યા.
જે રૂપિયાનો ઢગલો થશે એમ આપણને સમજાવવામાં આવ્યું હતું તે
જોવામાં ન આવ્યો. કરોડો લોકો ભૂખે મરે, ઘણાય એક ટુંક જીવ
પાતળ ખાય, કરોડોને અંગ ઢાંકવા પૂરું કપડું ન મળે, લાખો ચાખ-
ખાના માર ખાય, એ સ્થિતિ આપણી તો રહી. આપણે માટે,
આપણાં ઢોરને માટે ખાવાના પાક આપણે ઘણે લાગે છોડી દીધા
અને પરદેશીઓને કાચો માલ પૂરો પાડવામાં અને તે મારફતે ધન
એકઠું કરવામાં આપણે પડ્યા. જાદુગરનું ધન જોવામાં ન આવ્યું,
અને વરસાદ જરા અનિયમિત થાય કે દેશમાં દુકાળ પડે. હજુયે
દેશમાં કેટલાક લાગ એવા પડ્યા છે કે ન્યાં આપણે જોઈયે તે
ખાવાનું પાકે છે; ચોખા પાકે છે, આજરી જર પાકે છે અને ખીજ

અનાજ પાકે છે; પણ દુકાળ પડે છે ત્યારે માણસો મરવા મડે છે. તે વખતે એ પાકેલું અનાજ ખરીદવા પૈસા જોઈએ તે નથી હોતા.

ત્યારે પરદેશીઓએ આપેલું ધન ગયું ક્યાં? અદૃશ્ય થઈ ગયું કાર્લાઇલે ઈંગ્લાંડની દશા વર્ણવી છે કે પરદેશોને લૂંટીને ઈંગ્લેંડે ધન તો એકઠું કર્યું, છતાં ત્યાં જેટલી બેકારી છે તેટલી બીજે ભાગ્યે જ હશે. ત્યારે એ લૂંટેલું ધન ક્યાં ગયું? હિન્દુસ્તાન વિષે કહી શકાય કે આ બધું હિન્દુસ્તાને ધન માટે કર્યું, પણ ધન તો તેના જોવામાં ન આવ્યું. જાદુગર હાથમાં રૂપીયો બતાવે છે અને બીજી જ પળે તે અદૃશ્ય થાય છે; તેમ અહીં ગામડાંમાં ખેડૂતને પુછીએ છીએ કે તારે સો મણુ દાણા પાક્યા અને વીસ મણુ કપાસ તથા કળશી દીવેલી પાકી તે ક્યાં ગયાં? જવાબ આપે છે કે ‘ સરકારનો કર ભર્યો, શાહુકારને આપ્યું, છોકરી સાસરે વળાવી તેને સારૂ નાતના રિવાજ પ્રમાણે લુગડાં લાવ્યો, એક છત્રી લીધી, ચઢાનો ડબો અને ચપનું તાળું આપ્યું, ઘાસતેલનો ડબો લીધો, લુગડાં મુકવા ટ્રંક લીધી, છોકરો માંદો પડ્યો ત્યારે વિલાયતી દવા લેવી પડી, સગેબ્દાલે મગવા ગયો તેના રેલભાડમાં ગયું અને બાકી રહ્યું તે વેચવામાં અને ખરીદવામાં લૂટાયો. આમ બધુંય ગયું. અત્યારે કોડીઓ ખાલી છે. તમારા જેવા નસીબદારના મણુ દાણા લાવીશું ત્યારે ખાઈશું અને એક દોર દૂધાણું છે તેનું દુધ વેચીને જે રોકડ આવશે તેમાંથી પરચુરણ ખર્ચ નભાવીશું.’

આ ઉપરથી વાચક જોઈ શકશે હિન્દુ શું કમાયું. અરકત વિનાનો પૈસો આવ્યો તેવો ગયો અને ઉપરથી વધારાનું બીજું લેતો ગયો તે જુદું. પરદેશીઓ સાથેનો હિન્દનો આટલો બધો પરિચય થયો તેમાંથી શો ફાયદો કાઢ્યો? ન્યારે પરદેશીઓના સંબંધમાં ઝાઝા નહોતા આવ્યા ત્યારે હિન્દવાસીઓની સ્થિતિ કેવી હતી તેનું વર્ણન ક્યાં કરવા બેસીએ? ત્યારે કોડીઓ દાણાથી તર

હતી. દોર ખૂબ હતાં, અને દુધ ઘી સારી પેઠે મળતાં; ટકાઉ વસ્ત્રો શરીર ઉપર ઠીક હતાં, મોંઘવારીનું તો નામ જ ન હતું. તે વખતે જીવ કૃપણ નહોતો, મહેમાન આવતો તે ભારે નહોતો પડતો; સાદાઈ, મંત્રોષ અને આખાદી હતાં. પણ જ્યારથી શીકારીના પંજામાં આપણે ફસાયા ત્યારથી ધન અને માલ આગમોટ ઉપર ચડીને ચાલવા માંડ્યા. પરદેશીઓનું ફાવશે તો હિન્દુસ્તાનની ભૂમિનાં આંતરડાં ખોદીને રેલમાં ચડાવી લઈ જશે. અને બને છે પણ તેવું જ. સોનાની ખાણો, મેન્ગેનીઝ ધાતુની ખાણો વગેરેમાંથી નીકળતો માલ ક્યાં જાય છે? અને આ બધું લૂંટી જવાને શ્રમ આપણા ફાયદા વાસ્તે અંગ્રેજોને લેવો પડે છે એવું બતાવવાની વળી ખૂબી છે. પાંચ કરોડનું રૂ લઈ જાય અને સાઠ કરોડનું કાપડ લાવે. વચમાંના ૫૫ કરોડ ક્યાં ગયા? આ લૂંટ કરતાં નાદીરશાહની લૂંટ ઘણી સારી. તે લૂંટને આપણે લૂંટ તરીકે ઓળખતા તો ખરા. પણ આ કમ્પડશાહની લૂંટને તો લૂંટ નથી કહેવાતી. આપણાં શરીર શણગારવા સાડ સસ્તાં વસ્ત્રો પૂરાં પાડવા અને આપણને ખીજે ફાયદો કરવા તે આવ્યો એમ તે તો કહે છે. આ જ એવું જાદુ છે. અને સૌથી અચરજ તો એ છે કે હિન્દના ખેડૂતો એ લૂંટમાં શામેલ થાય છે અને ફાયદો માને છે.

પરદેશીઓએ કહ્યું કે ‘તમને ખેતી આવડતી નથી; તમારાં હજી હથીયાર ઘણાં પ્રાચીન અને તમારી અને ખેતીની રીત પુરાણી છે—જંગલી છે. તમે વિલાયતી ટપનાં લોખંડનાં હજી વાપરો અમારું ખેતીવાડી ખાતું તેના અખતરા કરી બતાવશે.’ આપણા કેટલાક ભલા ખેડૂતો એ ભ્રમમાં પડી ગયા અને જેટલું સાહેબ કહે છે તે બધું ખરું હશે એમ માની તેમ કરવા મંડી પડ્યા. પરિણામે દાઝ્યા. સાહેબ કહે છે કે ખેડૂતો પાસે ખેતરોના નંબર નાના નાના છે. આ નાના નાના જમીનના ટુકડાથી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ

ઉપર ખેતી થઈ શકે નહિ. તેમાં વરાળયંત્રથી ચાલતા ઓળરો વાસતે પૂરતો અવકાશ નથી. માટે નાના નાના ખાતેદારો ન જોઈયે. અને જમીનના વિશાળ ક્ષેત્રમાં ખેતી કરવી જોઈયે. ઘેર ઘેર નાના નાના ચુલા કરવા અને દરેક ઘરની સ્ત્રી તેમાં રોકાય અને રાંધવામાં તેનો ઘણો વખત જાય માટે મોટાં ગંજવર ભડીયારખાનાં કાઢો તો ઘણાં ઘૈરાં છુટાં થાય અને તેમનો વખત ખર્ચે તથા અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ લાભ થાય. આનો લાભ આંકડા મૂકીને સિદ્ધ કરી શકાય એમ છે; માટે ભાંગી નાંખો નાના નાના ચુલા, અને છુટા થાઓ ભડીયારખાનામાંથી; આવો ઘાટ થયો. હિન્દુસ્તાનના લોકો જંગલી છે, તેમનો વારસાનો કાયદો પુરાણો છે, અને તેથી જમીનના વિભાગો વધતા જાય છે; માટે તેમની પાસેથી સરકાર તરફથી કાયદો કરી જમીન ખુંચાવી લેવામાં આવે અને મોટા જમીનદારના હાથમાં—પછી તે કાજો હોય કે ગોરો હોય—તે ઘાટ મુકવામાં આવે તો ખેતીમાં પેદાશ વધે, સુધરેલી ઢગ ઉપર ખેતી થઈ શકે, સુધરેલાં હથીયાર ચાપરી શકાય. વિલાયતથી હથીયારો આવતાં જાય, ભાગે ટુટે તો તેના ભાગ પણ વિલાયતથી મંગાવી શકાય. રસાયણિક ખાતરોનો ઉપયોગ થાય અને તે વેચનારી કમ્પનીઓ અને ઉત્પન્ન કરનારાં કમાય. ઉપાય તો સારો બતાવ્યો. ટુકડા ટુકડા જમીનવાળા જમીન છોડીને મજૂર થાય. આ બધું અર્થશાસ્ત્ર. ધરશાસ્ત્ર નહિ, નીતિશાસ્ત્ર નહિ; બસ અર્થશાસ્ત્ર ને અર્થશાસ્ત્ર.

અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ દોર પાલવવું એ નુકસાનકર્તા છે, માટે દારને વેચી દો. તે કતલખાનામાં જશે. ત્યાં તેનાં હાડકાં, ચામડાં વગેરેના પૈસા સારા આવશે. પછી લાવો પમ્પ અને આઇલ એન્જન, અને છોડી દો કેસ જોડવાની માથાકુટ. કમ્પનીવાળા આવીને એન્જન ગોઠવી જશે, તેની મજૂરીના પૈસા માગશે નહિ. પછી ઘાસતેલનાં દીન લાવ્યા એટલે પત્યું. ખેડૂતનું તો આ સાંભળીને

મોં જ ફાટી ગયું ને તે પડ્યો એન્જનના વિચારમાં. ન પડે તો ખીબું શું કરે ? સૌનું થશે તે માફ થશે એમ વિમાસણમાં પડ્યો.

પહેલાં ખેતીમાં જે પાકતું તેમાં જ સરકારનો હિસ્સો હતો. જો પાકે તો લે અને ન પાકે તો ન લે. આ બધી કડાકુટ. તેને બદલે રોકડ વીધોટી દાખલ થઇ, વીધોટી નક્કી કરવામાં ખેડૂતની સંમતિ લેવાની નહિ. તેને શી સમજણ પડે અસહનતા હિન્દના રાજ્યો અને બાદશાહો છદ્દો ભાગ લેતા, તેને બદલે અંગ્રેજ બહાદુરે ખૂબ વધાર્યું. ખેડૂતને પોતાની મજૂરી અને ખર્ચેલી મૂડી જોગ વધે તો વધે. બાકીનું જ્યારે વીધોટીમાં. સહગત દત્ત સાહેબ સરકારી પુરાવાથી જ સાબીત કરે છે કે સરકારે ૫૦ ટકા અને તેથી પણ વધારે વીધોટી લેવા માંડી અને તે ઉત્તરોત્તર વધતી જ જાય છે. ખેડૂતના ઉપર બોજો આમ વધતો જ ગયો છે. મહેસુલની રકમ નક્કી કરનાર અમલદાર સામે સરકારમાં દાદ ફરીયાદ જ નથી. ખેડૂત પોતાની ખેતીમાં સુધારો કરે, કૃષિ બોદાવે અને પાક વધારે તો પણ વીધોટી વધે. પછી સુધારાવધારા કરવાનું ખેડૂતને મન થાય જ કેમ ? આ પદ્ધતિથી આર્થિક સ્થિતિ ખગડતી ચાલી અને કંઈ આધાર ન રહ્યો એટલે દુકાળ સામે ટકવાની શક્તિ ઘટી ગઇ. ખેડૂત તેથી દેવાદાર બન્યો. જેમ તેની આંટ ઓછી અને સ્થિતિ લાચાર, તેમ વ્યાજ ભરવું પડે. કરજ વધવા માંડ્યું. અત્યારે હિન્દના ખેડૂતોને ગળે કરજનો પથ્થર એવડો મોટો છે કે પ્રશ્ન ધણો જ મહત્વનો થઇ પડ્યો છે.

ખેડૂતની દેવાદાર સ્થિતિ મટાડવાને માટે ‘હક્ષિણના ખેડૂતોને રાહત આપનારો કાયદો’ એ નામનો એક કાયદો પસાર કર્યો આ કાયદો મહારાષ્ટ્રને અને પાછળથી ગુજરાતને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે. આ કાયદાથી સરકારી મહેસુલપદ્ધતિની સખ્તાઈમાં કંઈ ફેર પડ્યો નથી. તેનું પરિણામ માત્ર એ આવ્યું કે બીડને વખતે ખેડૂતને ધીરનાર કાંઈ રહ્યું નહિ. સરકારે પોતે ધીરવા માંડ્યું

અને તગાવી આપવા માંડી, તથા તેના યાંત્રિક હપ્તા, નિયમો અને તેનું વ્યાજ એવી રીતે દરાવવામાં આવ્યાં કે ખેડુત ઓલામાંથી સુલામાં પડ્યો. ખેડૂતના આપનું આરમું કરવું હોય કે છોકરી પરણાવવી હોય તો તગાવી મળે નહિ. માત્ર ખેતીના કામ વાસ્તે જ મળે; અને તે વસુલ કરનારા રહ્યા પાછા મહેસુલી ખાતાના અમલદારો. તેમને દાનદક્ષિણા આપવાની. તગાવી લેતી વખતે ખેડૂત લૂંટાય અને તેની વસુલાતના સખ્ત પ્રકારના નિયમો. એટલે ખેડૂત હતાશ થઈ ગયો. એક તરફથી શાહુકાર ધીરતો બંધ થયો, બીજી તરફથી સરકારની સખ્તાઈ ચાલી. અને તેમાં આખરે ખેડૂતને કોઈનો આધાર ન રહ્યો. તે સ્થિતિમાંથી ત્રીજા લેણદાર જગ્યા; કારણ કે ખેતીમાં અમુક વખતે કે સંસારવ્યવહારના ટાણેપ્રસંગે કાંઈ નાણું તો ખેડૂતને જોઈએ જ. રંગભૂમિ ઉપર કાબુલી હાથમાં છરો લઈને દાખલ થયો. એનું વ્યાજ શાહુકાર અને સરકારને પણ ભૂલાવી દે. અને તેની ઉધરાણી જોવી હોય તો ગામડાંમાં કોઈ શહેરીએ મુલાકાત લેવી. પૈસા લાવ તારી ચામડી લાવ, એ કાબુલીનો નિયમ. શાહુકાર ખેડૂતને છેક નીચોવતો નહિ; તેને જીવતો રાખતો, અને નરમ ગરમ થતો. વળી પેઢીઓથી ચાલતો આવેલો સંબંધ, એટલે હિન્દુસમાજમાં અતિશય સખ્તાઈ ચાલે પણ નહિ. પણ આ કાબુલીને શું ? અત્યારે ગામડાંમાં શાહુકારનું લેણું બંધ થવાથી કાબુલી જે ધન લૂંટે છે તે જોતાં ખેડૂતની સ્થિતિ કદંબી શકાય એમ છે. ખેતી મુકાને જાય ક્યાં અને કરે શું ? આ સ્થિતિ ખેડૂતને રાહત આપનારા સરકારના કાયદાએ કરી, ડાંભાંડારકર જેવા સરકારના ખેરખવાહે પણ એક વખત ધારાસભામાં આ કાબુલીનો ગામડાંમાં ચાલતો ત્રાસ વર્ણવી સરકારની પ્રજા પ્રત્યેની ખેદરકારી ઉઘાડી પાડી હતી. એક તરફથી વીધોટીનો ન સહન થાય એવો બોન્ને દિવસે દિવસે વધતો જતો હતો, કારણકે તે વિના ગોરા અમલદારોના મોટા પગારો, અને હિન્દના લોકોને કાબુમાં રાખવા અને પરદેશો ઉપર હુમલા કરવા લશ્કર રાખવું પડે

તેનું અર્થ ક્યાંથી નીકળે ? બીજી તરફ ખેડૂતની કરજદાર સ્થિતિ અને તેના લાભ વાસ્તે કહેવાતા કાયદા અને તેથી થતાં માઠાં પરિણામ.

ખેડૂતને પૈસા જોઈએ જ. અને તે સારૂ જેમાંથી પૈસા મળે એવા પાક તેણે કરવા જોઈએ. તેને અને છોકરાને ખાવા દાણા જોઈએ અને દોરને ખાવા ઘાસ જોઈએ તેનું સૌ થઈ પડશે, પણ સરકારનું અને કાબુલીનું મ્હોડું તેણે ભરવું જ જોઈએ. વળી વખતસર હાતાની મુદત પ્રમાણે સરકારી હાતો ભરવા સારૂ અથવા તગાવીનો હાતો આપવા સારૂ અગર કાબુલીનો હાતો આપવા સારૂ અગર આધાઆધ લાવ્યા હોય તે વાસ્તે શાહુકારને આપવા સારૂ તેણે જે અનાજ કે બીજું કયું હોય તે તેને વેચી નાંખવું પડે; ખાવા સારૂ રાખ્યા સિવાય પણ વેચવું જ પડે. અને તે અમુક તારીખે જ; એટલે ભાવતાલની રાહ જોયા વિના વેચવું પડે. તેથી બજારભાવ ઉપજે નહિ. શીયાળામાં વર્ષ પાકે ત્યારે બાજરી દોઢ રૂપીયે તેને વેચવી પડે અને ઉનાળામાં તેને ખાવા જોઈએ અગર બી વાસ્તે જોઈએ ત્યારે તે જ બાજરીના સાડાત્રણ રૂપીયા આપવા પડે. અને રોકડા આપવાના તો હોય નહિ, એટલે બ્યાજ વધારાનું. આમ ખેડૂત પૈસાની મારામારીમાં બેવડો કુટાય છે. સરકારી હાતો ચાલતો હોય ત્યારે કાંઈ ચોરામાં જમને જોશે તો ખેડૂતને પોતાનો પાકેલો માલ જીજી લાવે કેમ નાંખી દેવો પડે છે તે જણાશે. સરકારના હાતા એટલે મારવાડી કે કાબુલી કરતાં પણ વધારે ત્રાસદાયક. કાબુલી તો આખરેય માણસ ઠર્યો; પણ હાતો કાંઈ માણસ છે ? હાતો એટલે સંચો. એ સંચામાં પુરાવા તેલ ગમે ત્યાંથી-આકાશ દુંદીને કે પાતાળ ફાડીને-પણ લાવવું જ જોઈએ તે હાતાની વરણીમાં ખેડૂતને ઘેર જમ આવી બેસે છે તે વખતે વહાલામાં વહાલી ચીજ વેચવાની, દોરને ખાવાના પુળા વેચવાના ને જીવડો શરીરમાં ટકી રહે તે સારૂ રાખેલા દાણા વેચવાના; અને તે પણ પાણીને મૂલે. વળી લાવનો

આધાર વેપાર અને સદા ઉપર રહ્યો. અને હરતો કંઈ આધોપાછો ચાય નહિ.

ખેડૂતને આ યધાં દુઃખમાંથી બચાવવા સારૂ સરકારે સહકારી મંડળીઓ કાઢી અને જે ખેડુતોમાં પંચાયતો તોડીને સંપ તોડ્યો હતો તેમનામાં તેણે સહકાર દાખલ કરવાનો પ્રયોગ કર્યો. તેનાં પરિણામ જુઓ. જે ગામમાં સહકારી મંડળી કાઢી તેના લાલ તો મળવાના ક્યાંય રહ્યા, પણ ખેડૂતો આ નવા પ્રકારના સરકારી અમલદારો નીચે એવી રીતે દબાયા કે જે ગામમાં સહકારી મંડળી છે તે ગામમાં બીજી કશી ચળવળ થઈ શકતી નથી. અનુભવ ઉપરથી માનુસ પડ્યું છે કે ખાદીની ચળવળ સહકારી મંડળીઓવાળાં ગામોમાં મૂળ ઘાસી શકતી નથી. શી રીતે ઘાસે ? ખેડૂતોનો હાથ એ મંડળીની તળે દબાયેલો હોય જ. વળી સુપરવાઇઝરો અને ઑર્ગનાઇઝરો ખેડૂતો ઉપર રાતદિવસ ડોળા ધુરકાવતા જ હોય. પછી ખેડૂતથી બીજું કશું થઈ શકે જ નહિ. સહકારી મંડળીઓથી લાલ શો થયો તે વિષયમાં હું ઉતરતો નથી. તેનું વ્યાજ, તેમાં થતી દાંડાઈ. તેનાં દબા, તેની સખ્ત દેખરેખ અને તેના ગોટાળાથી જે ગામમાં તે થઈ છે ત્યાંના લોક કંટાળ્યા છે.

સરકારે કાયદા કરી મહેસુલના બે હપ્તા કર્યા ત્યારે ગામડામાં તલાટી એક જ હપ્તે વસુલ કરે. ‘કદાચ પછી પૈસા હાથમાં આવ્યા ન આવ્યા અને સરકારનો કર ભર્યા વિના કાંઈ છુટકો થવાનો છે ? માટે સામંતું જ ભરી દોને.’ એમ ખાનગી દબાણથી ખેડૂતને સમન્વયવામાં આવે. સરકારે કાયદા કર્યા કે ચાર આનીથી ઓછું પાકે તો મહેસુલ મુલતવી રાખવું. ઓછું પાક્યું હોય તોપણ તલાટી અને સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટર વધારે લખે. ખેડૂતને પૂછીને કે તેની સ્થિતિ કે ખેતરો તપાસીને તેને ઓછું જ લખવાનું છે ? સરકારના કાયદા રહ્યા વા ખાતા. અને હાથ નીચેના નોકરોનું ઉપરી અમલદારો મંજુર

રાખે. મંજુર ન રાખે તો સરકારની પ્રતિષ્ઠાને ગામડામાં હાનિ પહોંચે. જુઓ ખેડાની હાલત. તેમાં એકવાર સરકારે નાના નોકરોનું મંજુર રાખ્યું અને પછીથી પાછા હટવું પડ્યું.

નાના નોકરો લાંચીયા હોય છે. ખેડૂતને ન્યારે ન્યારે કાંઈ કામ પડે ત્યારે તેમને પહેલા સંતોષવા પડે છે. સરકારે કાયદો કર્યો હોય કે રેકર્ડની નકલ જોઈતી હોય તો એક આનો ભર્યો મળી શકે. પણ પૂછો કોઈ પણ ખેડૂતને કે એક આને કોઈ દિવસ પણ વખતસર કામ થયું છે ? મહોળદલો કરાવવો હોય તો તલાટી મહારાજનો રૂપીયો એક દક્ષિણનો થઈ ચુક્યો, તલાટીની છોડી પરણે અગર મામલતદારનો છોકરો પરણે ત્યારે ખેડૂતો કેટલો ચાંલ્યો આપે છે. તે જુઓ. સરકારી નોકરને શાક, દુધ, ઘીના પૈસા કેટલા ખર્ચવા પડે છે ? તેમને મુસાફરી કરવા વારતે ગાડાં ઘોડાં ટ્રાણ પૂરાં પાડે છે ? તેમના ઘોડાની લગામ તુટી કે મોચી તૈયાર, તેમના તંજુની ખીલીઓ જોઈયે તો કે સુતાર તૈયાર; તેમના ઘોડાને ઘાસ જોઈયે તો ખેડૂતના ઓઘલા* તૈયાર; તેમને માટે ઠંડા પાણીનાં માટલાં અને તેમાં તાજું મીઠું પાણી જોઈયે, બોલાવો કુંભારને; તેમને હળમત અને પગચાંપી કરાવવી છે, બોલાવો હળમત; તેમને વારતે ભાવતાં ભોજન જોઈયે છે; તેમને વેડીયા જોઈયે છે અને બીજે ગામ ચિઠ્ઠી પહોંચાડવી છે; બોલાવો ઢેડ ભંગી વેડીયાને; બોલાવો વાઘરીને, સાહેબને મધ જોઈયે છે; બોલાવો પગીને, તેમના તંજુની ચોકી કરવી છે. બી રૂપીયાનું એક શેર મળે, પણ સાહેબને અંશેર આપવું પડે, કોઈ દહાડો કામના છે. આમ સાહેબ અધું ખાય, કારકુન સાહેબ ખાય, તલાટી સાહેબ ખાય અને ફોજદાર સાહેબ ખાય. ત્યારે શો ગુન્હો કર્યો મુખીઓએ અને મતાદારોએ ? લૂંટો બે લૂંટો. મુખીનાં ખેતરો નીંદવાનાં થયાં છે, બોલાવો ભંગીયાને,

+ અનાજના દાણા સહિત છાંડવાઓની પુળીઓ બાંધીને કરી રાખેલા ગંજ.

બજાએ દિવસ ભરી જાય; બોલાવો વાઘરીને, રોજ હાજરી આપનાર વાઘરીને, મુખીના ખેતરમાં લણુવા આ અને રોજ લીલા મઠનો ભારો મુખીની ઘોડીને આપી જાય. આ એક પ્રકારની ખંડણી છે. દેશી રાજ્યો સરકારને ખંડણી ભરે છે તેવી રીતે આ બધી ખંડણી છે. આ ધરતી ઉપર રહેવા દે છે એ કાંઈ સરકારનો ઝાણો પાડ છે ?

સરકારની આ રાજ્ય પદ્ધતિ મોટાથી નાના નોકરો સુધી ગ-જાતી ગજાતી ચાલે છે. તેથી પ્રજાની, આર્થિક તો રહી પણ નૈતિક સ્થિતિ ઉપર પણ ખરાબ અસર થાય છે. ઇંગ્લંડ સાથેના હિન્દના સંબંધને! ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે ઇંગ્લંડ શું શું લૂંટી ગયું તે લખાશે; પણ આ ગામડાં પાયમાલ થઈ ગયાં, પ્રજાની નીતિ છિન્ન બિન્ન થઈ ગઈ, પ્રજા બીકણ બની ગઈ, પ્રજા અસત્ય બોલતાં શીખી ગઈ, પ્રજા મારતેમીયાંને પૂજનારી થઈ ગઈ વગેરે કાંઈ લખાશે ? પ્રજાનાં જ માણસો તાલીમ લઈને કુહાડીના હાથા બનીને પ્રજાને કાપવા મંડ્યા એ કાંઈ લખાશે ? આ દેશની યંસ્કૃતિનો નાશ કરવામાં અંગ્રેજી રાજ્યપદ્ધતિએ જે અપકૃત્યો કર્યા છે અને પ્રજાને નાલાયક કરી લાલચુ, બાયલી બનાવી છે તેના કરતાં તો લૂંટ અને કતલ અનેક ગણી સારી; તૈમુરની લૂંટ સારી, નાદીરશાહની કતલ સારી, અને અહમદશાહ અબ્દહીની ચઢાઈ પણ સારી.

હવે આપણે દોર ઉપર આવીએ, માણસો તો લાલચમાં ફસાયા, પણ આપડાં દોરે શો ગુન્હો કર્યો હતો ? પણ સુકા બેયું લીધું પણ બજા એના જેવું થયું છે. દોરને ઘાસ જોઈએ તે વાસ્તે વિશાળ ગોચરો હિન્દમાતાની છાતી ઉપર હતાં. પણ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના કાર-કુનો અને ડિરેક્ટરોથી માંડીને આજ પર્યન્ત પૈસા લાવો પૈસા લાવો એવા ખાઉધરા રાજ્ય પાસે ગોચર શાનાં રહે ? તે જમીનના લાટ વેચાયા, હરરાજ થયા અને શ્રીમંત વેપારીઓ તથા જમીનદારો તેમાં

પતંગીયાંની માફક પડ્યા. વેચનારા સાહેબનાં મડમ સાહેબને સોનાની સાંકળી પહેરાવી આવ્યા. આ લાટ કાંઈ સાધારણ બળદથી ખેડાય ? સેંકડો અને હજારો વીધાં જમીન બળદથી ખેડાયે પાર આવે ? અને ધાસનાં મૂળીયાંની જડો તો જાંડી ગએલી હોય. મંગાવો વિલાયતથી સ્ટીમ પ્લાઉ-એન્જીનથી ચાલતું હળ-અને તોડી નાંખો એ જમીન આંખના પલકારામાં. જેનાં દોર આ જમીનોમાં ચરીને આશીર્વાદ દેતાં હતાં. જે ગામની પાડોશમાં આ ગોચર હતાં, તેમજ દુર દેશ-વરથી મોસમે આ ગોચરને જે રચારીઓ અને ભરવાડો લાલ લેતા હતા અને હિન્દભૂમિને સુજલામ્ અને સુદલામ્ કહેતા હતા તે લોકો આ રાક્ષસી હળ દેખી આભા બન્યા—અંબુદ ગયા. તે ખેડવા એક ગોરો સાહેબ આવેલો અને જોડે કાળા લોક પણ હતા, પણ તેમાંના કેટલાક તો સાહેબની ટોપી પહેરી બનાવરી સાહેબ બનેલા હતા. તેમને દેખી ગામડીયા ચમક્યા. અને દોર તો બિચારાં સમજે જ શાનાં કે આ બધું શું ચાલી રહ્યું છે ? લાટ ખેડાયા, ધાસની જડ ઉખડી ગઈ અને તેમાં કપાસ વવાયો. તે કપાસના કલદાર આવ્યા. આમ કરવાથી સરકારની ઉપજમાં ખુબ વધારો થયો. એક તો હરરાજના પૈસા મળ્યા અને ઉપરાંત વીધોટી વધી. લાટવાળાઓ અને આસપાસના ગામડાંના લોક વચ્ચે ચક્રમક ઝરવા માંડી. દોર ચરાવવા આવતા રચારીઓ સાથે લાટવાળાઓને અણબનાવ થવા માંડ્યો. લાટવાળાઓએ કાણુલી નોકરો રાખ્યા અને તેમાંથી રમખાણ થયાં તથા ખૂન પણ થયાં. પણ તેનો શો દિસાબ ? ખૂનને કોણ પુછે છે ? જેના પરાપૂર્વના દુક ગયા તેમાંના કાંઈ બદારવટે નીકળ્યા અને તેમણે લાટવાળાની અસુર સવાર ઝાટકણી કાઢવા માંડી. આ બધી સત્યાનાશની બાજુ જગાડનારો સાહેબ તો શાહીબાગમાં જઈને સુતો અને ફરફર પવન ખાવા લાગ્યો. પણ પાછળ પ્રજ્ઞના શા હાલ થયા ? પણ પ્રજ્ઞની હાલતનું કયાં રડીયે છીયે ? પેલાં દોર, જેમને વાસ્તે આ ચારો કુદરતે નિર્માણ કયો હતો, તે કયાં ગયાં ? પણ ખેડુત

હવે દોર શા માટે મોટી સંખ્યામાં રાખે જ ? ના છુટકે એક જોડ અળદ રાખે અને એકાદ ભેંસ રાખે. બાકીનાં વેચી દે. દુબળાં દોર જ્ય કસાઈખાનામાં અને મજબુત દોર જય બ્રાઝીલમાં. પૈસા ખેડૂતના ઘરમાં સારા આવ્યા, પણ સાડા ત્રણ દિવસની અંદર કપુરની માફક ઉડી ગયા; પેલાં દોર તો ગયાં તે ગયાં જ, હવે રહ્યા માત્ર ગામડીયા અને લાટવાળા, એક બીજા સામે ડોળા ધુરકાવતા. આ બધી રચનાને સુંદર નામ આપવામાં આવ્યું છે: 'ડેવેલપમેન્ટ સ્કીમ' — 'ખેતીની ઉન્નતિની યોજના-સારી પડતર જમીન ખેડાણ બનાવી.' આ અમેરિકન રીત ત્રાપણ થઈ. સરકાર મુઆરકબાદી લેવા લાગી, દોર ગયાં તેના કિરતારને જવાબ દેવા અને હિન્દનો નવો નીમા-ચેલો પ્રધાન આ યોજનાથી રાજ થયો. હિન્દ આગળ વધ્યું. આ બધું થયું આધુનિક અર્થશાસ્ત્રની મ્હોંકાણુમાં. દર પાંચ વર્ષે સરકાર દોરનું વસ્તી પત્રક કરે છે. ખેડા જીલ્લામાં જુઓ દોરતી સંખ્યા કેટલી ઘટી છે. કોઈ ખેડૂત પાસે અળદ હોતા નથી; માગીતાગીને ભાડે ચલાવે છે. કોઈ પાસે એક જ હોય છે તે બીજને ભાગીયો કરી ચલાવે છે અને ખેતીની વરાપની તક તેનાથી સંધાતી નથી. કોઈ સારા ખેડૂત પાસે એક જોડ હોય છે. તે અળદની કિંમત જુઓ. અઢીસોની જોડ ખેડૂત શી રીતે લઈ શકે ? અસલી જાતવાળાં દોર ઘટતાં જાય છે. જતે દિવસે તેની જાત નાશુદ થશે. જેમ કાઠિયાવાડી ઘોડાની કેટલીક જાત પૃથ્વી ઉપરથી નાશુદ થઈ તેમ આ રાજ્ય-પદ્ધતિ રહેશે તો કાંકરેજી અળદની જાત, તળપદા અળદની જાત રહેશે નહિ. સિન્ધી ભાષાઓ દર વર્ષે ગુજરાતમાં અળદ વેચવા આવે છે. જે ગુજરાત બગીચો હતો, જેમાં ગાયરનાં વન હતાં અને જાંનાં અળદ વખણાતા, ત્યાંના લોકોને હવે સિન્ધી અળદ લેવા પડે છે. ગાય રાખવી પાલવતી નથી. પહેલાં કોઈ બ્રાહ્મણનું ઘર ગાય વિનાનું ન હોય; હવે તો તેને મોંઘુ ધાસ ખવડાવવાનું અને

માંધા દાણા ખવડાવવાના, એટલે તે પોસાતું નથી. દોરને ખવડાવવું તેમાંયે અર્થશાસ્ત્ર પેહું. કાલ ઉડીને છોકરાંને ખવડાવવું તેમાંયે અર્થ-શાસ્ત્ર પેસશે. રખારી ગાયો પાળીને શું કરે ? ખવડાવે શું ? એટલે પછી દોરને વેચવાં રહ્યાં. તેમાંથી રોકડ સારી આવશે; માંસના પૈસા, ચામડાના પૈસા. હાડકાંના પૈસા, ખરીઓ અને શીંગડાંના પૈસા. જીવતું દોર પાલવવું તેના કરતાં તેને મારવામાં વધારે પૈસા ! આમ ધરમાં અર્થશાસ્ત્ર પેહું અને તે માટે માયાળુ સરકારે કતલખાનાં તૈયાર કરી રાખ્યાં ! કોઈ કહી શકશે કે એકલા મુંબઈનાં કતલ-ખાનાંમાં એક સાલમાં કેટલાં દોર કપાય છે ? આંકડા છપાઈ અહાર પડ્યા છે, વાંચનાર વાંચી જોશે. હવે શાનું ઘી ખાવાનું અને દુધ પણ ક્યાંથી ખાવાનું ? ખાઓ સેપરેટ, અગર લે વિલાયતથી આવતા નેસલ્સ દુધના ડબ્બા. હિન્દનાં બાળકો દુધ વિના ટળવળે છે. નળો જાળીને કહો ગોચર તોડાવનારને અને તેના પૈસા નીજેરીમાં જમે કરનારને. અરે, ગોચર તો શું પણ માતર તાલુકામાં તુલસીનાં વન હતાં, જેની તુલસી ગોકુળ, મથુરાં અને કાશીના આપણા દેવોને દર વર્ષે ચઢતી, તે પણ ગોડાઈ ગયાં અને તેની જગ્યાએ વવાયા કપાસ. તે કપાસ ગયો મૅન્ચેસ્ટર અને ટેક્સાસમાં. તેના પૈસા આવ્યા તેમાંથી વિલાયતી કપડાં લીધાં, અને વધ્યા તેમાંથી ચડા, ખાંડ અને બીજી મોજશોખની હજારો ચીજો ખરીદી. દુધન શી જરૂર છે ? છો ટળવળતાં હિન્દનાં કુમળાં બાળકો !

બિચારાં દોરોને જંગલખાતાવાળા ચરવા પેસવા દેતા નથી; તેમાં રીઝવે જંગલોને વાંધો પડે. ત્યારે કરવું શું ? પુછો ગાંધી મહાત્માને.

માણસોથી ચાલ્યા દોર પાસે. હવે દોરમાંથી ચાલો જાડ પાસે. તારી શી વલે છે, બાપુ ? તે બીચારાં થરથર કર્યો છે. એક જાડ એટલે એક કુદરતી બંગલો. તેમાં કેટલાં જીવજંતુ આશ્રય લે. એવાં જાડ કેટલાં કપાય છે ? મીલો અને જીનો થયાં તેમાં લાકડાં જોઈયે,

ભલે જોઈયે. પણ તે વાસ્તે નવાં જાડ વાવવાનું કાંઈ ચાલે છે ? અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે ‘ જાડ વાવ્યે સ્વર્ગ મળે.’ આ સૂત્રનો અર્થ તો વિચારો. મોટાં શહેરોનાં માનવીઓ ગામડાંમાંથી લાકડાં અને કાલસા મંગાવે છે. તેની શીકર નહિ; પણ તે શહેરીઓને કાઢને એમ સુઝે છે કે આપણે એક જાડ એક વર્ષે રોપાવવું. ક્યાં રોપાવે તે આપડા ? ત્રીજો માળ રહેતા હોય ત્યાં ! તેમની પાસે એક ચાસ પણ જમીન નથી તે ગૃહ વિનાના શહેરી છે. તે જાણતા નથી કે કાલસાના કાચળા ઉપર કાચળા આવે છે તે ક્યાંથી આવે છે. મહુડાંનો કાચદો સરકારે કર્યો. લોકો એમ કહે છે કે તેનાં પુલ તો રખાય નહિ, ત્યારે તે જાડ રાખીને શું કરવું ? પૈસાની ભૂખનો ખાડો તો સો હાથનો છે. કાપી નાંખો મહુડાંના જાડને. મહુડાંનાં કેટલા લાખ જાડ ખેડા જીલ્લામાંથી આ પાંચ-સાત વર્ષોમાં કપાયો તેનો ખ્યાલ કરવો મુશ્કેલ છે. તેની જગ્યાએ બીજાં કેટલાં વવાયાં ? જ્યાં જાડ છટ્યાં ત્યાં મેધરાજ કમતી એ તો વિજ્ઞાનની વાત છે. જ્યાં જાડી વધારે ત્યાં આકાશમાં રહેતી વરાળ ઠંડી પડી વરસાદ વધારે અને નિયમસર પડે. પણ તેથી ઉલટું જ્યાં જમીન સુકી અને જાડ પાન મળે નહિ, ત્યાં તે વરાળ ઠંડી થઈ પાણીનું રૂપ લઈને પડે નહિ. આ વર્ષોવર્ષ વરસાદનાં શેઠણાં રડવાં પડે છે તેનો ઉંડો વિચાર કરીયે તો તેથી માલમ પડશે કે જેટલી સંખ્યામાં જાડ કપાય છે તેટલી સંખ્યામાં વવાતાં નથી. જર્મનીમાં રાજ્યનો એક કાયદો છે કે રાજ્યના જનમદિવસે દરેક સ્ત્રીપુરુષે એક જાડ રોપવું, પણ આ દેશમાં કોણ કરે એવા નિયમ ? બીનવારસી દેશમાં કેને કેની પડી છે ? જંગલો સરકારને સારી પેદાશ આપે છે. તેમાંથી કેટલાક જંગલ રીઝર્વ રાખી બાકીનાં કપાય છે. તેનો વેપાર કરનારા ટિમ્બર મરચન્ટો ઉત્પન્ન થયા છે. રેલ્વેને સલેપાટ જોઈયે અને તે દર સાલ સેંકડો માઇલ હિન્દમાં વધતી જાય છે. કાપો જંગલ. જેમ જેમ જંગલ કપાશે તેમ તેમ જમીન સાફ થશે અને ખેતીની ઉત્પત્તિની યોજનાઓ (ડેવેલપમેન્ટ સ્કીમ) ઉભી કરવામાં આવશે. હજી સાફ છે

કે જંગલો રીઝવે રાખે છે; પણ તે પૈસા કમાવાના ધરિદાથી. કારણ કે લાકડાંની માગણી ઘણી છે. જ્યારે સરકારને માલમ પડશે કે તેથી લાભ નથી, પણ જમીન ખેડીને લાટ પાડવામાં વધારે પૈસો છે તે દિવસે તે પણ સાફ થશે.

આ બધા પીંજણની મતલબ એ છે કે આ દેશ નિષ્કણીયો થઈ પડ્યો છે. જેને જેમ કાવ્યું તેમ તે તેનું ઢોલકું કુટે છે; અને તેમાં ખેડૂત મરણપથારીએ પડ્યો છે.

એક અગત્યની વાત રહી ગઈ. પરદેશો ખાતે હિન્દનો કાચો માલ ચડે છે તેથી હિન્દની જમીનની ફળદ્રુપતા કેટલી ઘટી જાય છે ? સાધારણ નિયમ છે કે જમીનમાંથી જેટલું લેવાય તે બીજા રૂપમાં જમીનમાં પડવું જોઈએ, હવે એરંડી, સરસી, બીજાં તેલીબીયાં, ચામડાં, હાડકાં, ઘઉં, બીજા દાણા વગેરે લાખો ટન દર વર્ષે પરદેશ ચડે તેના અદલામાં જમીનમાં પાછું શું પડે છે ? ઉલટું ખેડૂતોને પોતાને અળતણ કેટલીક જગ્યાએ મળતું નથી, તેથી તેઓ ઢોરનાં છાણનાં છાણાં બાળી નાંખે છે અને તે રીતે સોના જેવું ખાતર નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે થવાથી જમીનની ફળદ્રુપતા ઘણી ઘટતી જાય છે. ખેડૂતની આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ, તેના બળદ મુડદાલ, તેનો પાકેલો માલ વેચાઈ જાય; પછી તે પોતાની જમીનમાં શું નાખી જમીનની ફળદ્રુપતા ટકાવી રાખે ? સરકારી ખેતીવાડીખાતું કહે છે કે તે કૃત્રિમ ખાતરો પરદેશીઓ પાસેથી ખરીદ કરે.

આમ આ રાજ્યમાં હિન્દના ખેડૂતની ખરાબી દહાડે દહાડે વધતી જાય છે. આપણા દેશનો વીધાનો સરાસરી પાક તપાસો. દુનિયાના ઘણા દેશો કરતાં હિન્દની વીધે આવક ઘણી કમતી છે. કેટલાક દેશો કરતાં ચોથા ભાગની, કેટલાક કરતાં ત્રીજા ભાગની અને બીજા કરતાં અરધી. હિન્દના લોકોની સરાસરી વાર્ષિક આવક રૂપ રૂપીયા છે જ્યારે ઇંગ્લંડ અમેરિકાના લોકોની એથી પચીસગણી.

છે. હિન્દના લોકોનું સરાસરી આયુષ્ય ૨૨ વર્ષનું છે, જ્યારે વિશ્વાયતમાં ૪૫થી ૫૦નું છે. હિન્દમાં કાંઈ જમીનની ખેડ છે એમ નથી, પણ તેમાં થતા પાક હિન્દવાસીઓને બરાબર કામમાં આવતા નથી અને પાક ઘટતા જાય છે, કારણ કે જમીનની ફળદ્રુપતા ઘટતી જાય છે અને દોરની સંખ્યા કમતી થતી જાય છે.

આટઆટલી હાડમારીમાં પણ હિન્દુસ્તાનનો ખેડૂત જમીન ખેડીને કેટલાંયનું ભરણપોષણ કરે છે એ જ તેની ખુબી છે.

ખેડૂતની દશા બતાવનારા કેટલાક આંકડા

મંવલ ૧૯૭૬ના કાર્તિક માસના ‘યુગધર્મ’માં આવેલી નીચેની હકીકત આ લેખની સાથે જોડી દેવા યોગ્ય છે:—

“આપણા ખેડૂતોની લાચારી નીચેની હકીકત ઉપરથી સાબીત થાય છે:

૧૯૧૮-૧૯માં ૯,૯૪,૦૦૦ ખેતરો—કુલે ૪૬,૭૬,૦૦૦ એકર જમીનના મ્હોંબદ્લો થયો હતો. એવો અડસટો કાઢવામાં આવ્યો છે કે ખેડૂતોની ગરીબાઇને લીધે દર સાલ બે કરોડ એકર જમીન ખેડૂતોના હાથમાંથી ચાલી જાય છે.

સને ૧૯૧૯માં બ્રિટિશ હિન્દમાં દોરની સંખ્યા (ગાયબજદ-૧૫ કરોડ, ઘેટાંબકરાં-૫ કરોડ ને ૬૦ લાખ) ૨૦ કરોડ ને ૬૦ લાખ, હળની સંખ્યા ૧ કરોડ ને ૯૫ લાખ, અને ગાડાંઓની સંખ્યા ૫૦ લાખની હતી. ખેડૂતોની સંખ્યા ૨૧ કરોડ ને ૫૫ લાખની હતી, આ આંકડા ઉપરથી સાબીત થાય છે કે ૧૧ ખેડૂતોને લાગે એક હળ આવે છે, અને ઘેટાંબકરાંની સંખ્યા હિસાબમાં લખ્યે તો એક ખેડૂતને લાગે માંડ એક દોર આવે છે.

બ્રિટિશ હિન્દમાં જમીનની મહેસુલમાં ૧૮૫૭થી જે વધારો કરવામાં આવ્યો છે. તે નીચેના આંકડાઓ પરથી જણાશે:

વરસ જમીન મહેસુલ

૧૮૫૭	રૂ. ૧૭,૩૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૭૧	,, ૧૯,૯૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૮૧	,, ૨૧,૯૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૯૧	,, ૨૪,૦૦,૦૦,૦૦૦
૧૯૦૧	,, ૨૬,૨૦,૦૦,૦૦૦
૧૯૧૧	,, ૩૧,૭૦,૦૦,૦૦૦
૧૯૨૧	,, ૩૫,૧૦,૦૦,૦૦૦

આ આંકડા રાયતવારી અને જમીનદારી મહેસુલ પદ્ધતિવાળા મુલકના જ છે, એમાં કાયમી મહેસુલ પદ્ધતિવાળા મુલકનો સમાવેશ નથી થતો.

x

x

x

તમે ખેડૂતનો દ્રોહ કરીને સરકારના વફાદાર શા સાર થવાને જાઓ ? સરકાર તો જાતજાતના વેરા નાંખનારી છે પણ ખેડૂત તો તમને પરણેવો ઉતારી માલ પકવી આપશે, કે જેના ઉપર તમે તમારો દલાલીનો ધધો ચલાવી કમાણી કરો છો. એ દુઝણી ગાયને ભાંગશો તો ખેડૂત તો બિચારો તમને જતા કરશે પણ ગરીબનો બેઝી ધશ્વર તમને જતા કરશે નહિ. જેની મહેનત અને ધન ઉપર તમે નબો છો તેને દગો ન દેશો.

x

x

x

“ પંદર રૂપીઆના ભાડૂતી માણસોને ભેગા કરીને જો સરકાર એનાં લશ્કરો ઉભાં કરે છે અને એજ લશ્કરો સમજણ વગર, સ્વાર્થ વગર લડાઈના મેદાનમાં જઈને ભડોભડ મરે છે. તો તમે તો હજારોના ખાતેદારો છો, ને તમારે તો તમારા બતનને ખાતર અને તમારાં છોકરાંના રોટલાને ખાતર લડવું છે,

આવી લડત તો કેણુ અભાગિઓ હેાય કે ન લડે ?

વદનભલાઈ.

વલ્લભલાઇને ખેડૂતોને માટે સામાન્ય ઉપદેશ આ રહ્યો:

“તમારી અને સરકારની વચ્ચે આ દલાલ ક્યાંથી આવીને ઊભા છે? અમારે ત્યાં તો એવા દલાલ નથી જોવામાં આવતા. એમના બાપદાદાઓ જમીન ખેડવા ગયા છે કે રળવા ગયા છે? કેણે એમના હક યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ સાબીત કરી આપ્યા? એ સરકારને યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ અમુક જ રકમ આપ્યા કરે અને તમારી પાસેથી લેવાનું મહેસૂલ વધાર્યું જ નય એ કેના ધરનો કાયદો છે? શા સાર તમે એ કાયદાને માનો છો? શા સાર તમે તમારા પેટનો ખાડો પુરાય નહિ ત્યાં સુધી એને કશું આપવાને તૈયાર થાઓ છો? તમને ખાવાપૂરતું જોઈએ તેટલું અનાજ જ પકવીને બેસી રહોની એટલે એ લોકોને ખર્ચર પડશે. જ્યાં જ્યાં અન્યાય લાગે ત્યાં ત્યાં સામે થાઓ, તમારા નેતાઓ સાથે વાતો કરો. સંગઠન કરો. એક થાઓ અને દરેક અન્યાયી કર આપવાની ના પાડો. ખારડોલીના ખેડૂતોની પાસે બીજી તાકાત નહોતી. ‘ના’ પાડીને બેસી રહેવાની તેમનામાં તાકાત હતી, તેમને મરણનો ડર નહોતો. જમીન જવાનો ડર નહોતો. જેલ જવાનો ડર નહોતો. શા સાર તમે મરણથી ડરો? જમીનદાર અમર થઈને આવ્યો છે? રાજ પણ અમર નથી તો જમીનદાર શેનો અમર? એકવાર મરવું છે તે મરવું છે. પણ તેની કૂંચી નથી સરકારના હાથમાં કે જમીનદારના હાથમાં પણ કેવળ ઇશ્વરના જ હાથમાં છે. અને જેલનો ડર શા સાર? તમે અહીં બહાર રહો છો તેના કરતાં તો ત્યાં સુખમાં રહેવાનું છે. તમને અહીં જીવતા રાખવાને દવા ન આપે. દૂધ ન આપે; ત્યાં માંદ પડો તો તમને દૂધ મળશે, દવા મળશે. સારા હશે તો કામ કરી ત્રણ ટંક ખાવાનું પામશો; શા સાર તમે જમીનદારના ગુલામ બનો, શા સાર તમે એને તાબે થાઓ? તમારો ગુલામ એ બને, તમારે તાબે એ થાય. તમે સુખે ખાતાં શીખો, તમારું અન્ન પકવો. અગાઉ જે ચાંદી જેવો કપાસ

પકવતા. આજે પણ સંન્યાસીને શોભે એવા રંગનો કોકટી કપાસ પકવે છે. તેવો કપાસ પકવી કપડાં બનાવો, એ અત્ર અને કપડાં પેદા કરી તમારાં પેટ ભરી, તમારી શરમ ઢાંકીને પછી જમીનદારને આપવાની વાત કરજો. તમારી જમીન ઉપર તમને જમીનદાર ઝાડ ન ઉછેરવા દે, તમારે જમીન બીજને નામે કરી આપતાં જમીનની કિંમતના પચીસપચીસ ટકા જેટલી સલાની આપવી પડે, એ કોના ધરનો ન્યાય ? તમારા વિષે કાયદો ધારાસભામાં થઈ રહ્યો છે એમ સાંભળું છું. એ કાયદાના ઉપર જરાય આધાર ન રાખશો. તમે જે કરશો તે જ કાયદો થવાનો છે. માત્ર તાકાદ કેળવો, સંગઠન કરો, એકઠા થાઓ; તમારામાંથી એક પણ જણ દ્રોહી ન નીકળે; તમારામાં કોઈ કૂટ પડાવનારો ન નીકળે; તમે તમારી માગણીઓ ડાહ્યા નેતાઓ પાસે નક્કી કરાવી તેટલી આપવાની જમીનદારોને ફરજ પાડે, નહિ તો તમને કહી દો કે તમને કોડી ન મળે કે દાણો અનાજ ન મળે.”

x

x

x

“ આજું જગત ખેડૂત ઉપર નમે છે. દુનિયાનો નિર્વાહ એક ખેડૂત અને બીજને મજૂર એ એ ઉપર છે. છતાં સૌથી વધારે જુલમ કોઈ સહન કરતા હોય તો આ એ છે. કારણ તેઓ અને મૂળે મોટે જુલમ સહન કરે છે. હું ખેડૂત છું, ખેડૂતના દિલમાં વેસી શકું છું, અને તેથી તેને સમજાવું છું કે તેના દુઃખનું કારણ તે પોતે હતાશ થઈ ગયો છે, આવડી મોટી સત્તા સામે શું થાય એમ માનતો થઈ ગયો છે, એ જ છે. સરકારને નામે એક ધગડું આવીને પણ તેને ધમકાવી જાય, ગાળ ભાંડી જાય, વેઠ કરાવી જાય, સરકાર ઇચ્છા આવે તેટલો કરનો બોલે તેના ઉપર નાંખે વર્ષોની મહેનત કરી ઝાડ ઉછેરે છે તો તેના પર વેરો, ખેતર ખોદી પાળ આંધી કચારી કરે તેના ઉપર વેરો, ઉપરથી વરસાદનું પાણી કચારીમાં પડે તેના ઉપર જુદો વેરો, ફૂવો ખોદી ખેડૂત પાણી કાઢે તો તેના ઉપર સર-

કાર પૈસા લે. વેપારી ટાઢે છાંચે દુકાન માંડી બેસે તેને બે હજાર વર્ષિક આવક સુધી કશે કર નહિ, પણ ખેડૂતને વીધું જમીન જ હોય, તેની પાછળ બળદ રાખતો હોય, બેંસ રાખતો હોય, ઢોર સાથે ઢોર થતો હોય, ખાતરપૂંજે કરતો હોય, વરસાદમાં ઘૂંટણ સમા પાણીમાં વીંછીઓ વચ્ચે હાથ ધાલેને તે ભાતની ગેપણી કરે, તે માંથી ખાવાનું ધાન પકવે. અને દેવું કરીને બી લાવે, તેમાથી થોડો કપાસ થાય તે પોતે બૈરી છોકરાં સાથે જઈને વીણે, માલ્લીમાં ધા-
લીને તે વેચી આવે આટલું કરીને પાંચ પચીસ તેને મળે તો તેટલા ઉપર પણ સરકારનો લાગે ”

મહાદેવ હરિભાઈ દેશાઈ

નહિ હરશે, નહિ હરશે,
બદાદુરો પાછા નહિ હરશે.
હરશે હરશે સમગ્રમણમાં,
છોને ફના થયાય—પાછાં
કુરબાની કરતાં નહિ થાકે,
ધૂમે રણમેદાન—પાછાં
જીલમધંટીમાં છોને પીલે,
શૈતાની સરકાર—પાછાં
જીલમોથી રાજાયાં જમમાં,
લાખો જીલમી રાજ—પાછાં
રણે ચડેલા સત્યાગ્રહીઓ,
નમાવશે સરકાર—પાછાં

કેમ થાયે સરકારની નોકરી રે,
 જેણે પકડ્યા શૂરા સરકારઃ
 કરે સરકારી નોકરી આ સમે રે,
 દેશદ્રોહી ખૂરા કહેવાયઃ
 દેશદ્રોહી બનીને ઇવચું રે
 દિલમાતાની કૃપા લગવાયઃ
 પેટ કાઢે પૂઆડે દેશને રે,
 દેશ દેશે લાખો કિટકારઃ
 નર્થા સરકાર કોમને પોષતી રે,
 પોષનારો પ્રભુ બગવાનઃ
 પટેલાઈ ને નોકરી સવૈનાં રે,
 દીઓ રાજન માં ધરી હામઃ
 ધન્ય વેગા, બડી આ ધન્ય છે રે,
 નોકરીને લગાવો લાત.

તમારી શાહુકારી જ તમને નહીં છે. તમારી આંખમાં ખુમારી આવવા છો ને ન્યાયને ખાતર અને અન્યાયની સામે લડતાં શીખો.

x

x

x

સરકાર મોટી શાહુકાર અને ખેડૂત ભાડૂત એ ક્યારથી થયું? મનસ્વી રીતે મરજીમાં આવે તેટલું તેની પાસેથી લેવામાં આવે છે. ખેડૂતને સરકાર મારે છે અને આપણા ભણેલાઓ જે તેના દાયા રૂપ અને છે તેઓ પણ મારે છે.

x

x

x

“તમે ન જાણતા હોય તો હું તમને કહું છું કે હું ખેડૂતનો દીકરો છું, અને ખેડૂતનું લોહી મારા લાડમાં વહે છે. મને ખેડૂતનું કંગાળપણ સાહે છે. ખેડૂતના દર્દથી માંડ દીલ દૂખી રહે છે.”

વલ્લભભાઈ.

